

Ks. Adam Pawlak – Lublin

Recenzja książki:

Potrzeba religii. Dynamika praktyk religijnych i rytualnych,
red. Zdzisław Kupisiński SVD,
Lublin, Wydawnictwo KUL 2015, ss. 438.

Człowiek, który jest bytem materialno-duchowym, przeżywa jedyny w ziemskim świecie rodzaj niepokoju. Nurtują go pytania wykraczające poza życie cielesne i doczesne. Budzi się w nim ciekawość, czy wraz ze śmiercią wszystko się kończy oraz czy jego egzystencja ma większy sens niż tylko kilkadziesiąt lat spędzonych na ziemi. Co więcej, człowiek odczuwa potrzebę poznania i komunikowania się ze światem nadnaturalnym. Nosi w sobie to, co w chrześcijaństwie nazywa się potrzebą kontaktu z Bogiem. Praca zbiorowa *Potrzeba religii. Dynamika praktyk religijnych i rytualnych* pod redakcją ks. Zdzisława Kupisińskiego SVD obiera za cel ukazać praktyki religijne i rytualne jako odpowiedź na tę wewnętrzną potrzebę człowieka.

Struktura książki obejmuje cztery rozdziały. Pierwszy, *Religia – teoria, wypaczenia, wyobrażenia*, jest szerokim spojrzeniem na zjawisko religii. Otwiera go artykuł *Człowiek i religia w filozofii M. A. Krapca OP – wybrane aspekty* (s. 15–27). Ryszard Polak prezentuje w nim stanowisko lubelskiego filozofa dotyczące natury religii i religijności, podkreślając, że religia jest ważnym polem ludzkiej kultury, bez której ludzie nie mogą w pełni rozwinąć swej osobowości. Przeciwstawia klasyczną filozofię poglądom zniekształcającym obraz człowieka: fideizmowi, liberalizmowi, socjalizmowi i ewolucjonizmowi. Na koniec zaznacza, że nauki przyrodnicze, o ile nie są zideologizowane, nie stoją w konflikcie z wiarą i religią, ale pomagają w rozwoju spójnego i głębokiego światopoglądu.

Maria Romaszko-Banaś w artykule *Wielość religii jako wyzwanie naszych czasów* (s. 29–44) przedstawia trzy teologiczne paradygmaty zbawienia w religiach. Omawia spotykane w debacie teologicznej stanowiska ekskluzywizmu, inkluzywizmu i pluralizmu religijnego. Te wzorce odnoszą się do samorozumienia chrześcijaństwa, które wysuwając roszczenie uniwersalne,

definiuje swoją misję wobec świata, gdzie obecne są rozmaite religie. Pierwszy paradygmat wyklucza możliwość zbawienia poza chrześcijaństwem albo nawet poza Kościołem. Drugi głosi możliwość zbawienia w innych religiach, ale zawsze przez Chrystusa. Trzeci pogląd wyznaje możliwość zbawienia w religiach niechrześcijańskich, które uważa za różne przejawy tego samego dążenia do jednego Boga.

W następnym artykule, *Od Kościoła do sekty. Religijność wielkich miast afrykańskich* (s. 45–58), Jacek Jan Pawlik SVD opisuje proces niezwyklego wzrostu liczebnego nowych ruchów religijnych w Afryce. Należą do nich młode, chrześcijańskie wspólnoty zielonoświątkowe, ale także sekty religijne. Zjawisko to występuje zwłaszcza w dużych ośrodkach miejskich. Nowe wspólnoty charakteryzują się dużą elastycznością, jeśli chodzi o dostosowywanie swojego przesłania do pojawiających się konkretnych potrzeb społeczeństwa. W swojej działalności odwołują się też do tradycyjnych przekonań afrykańskich o duchowym świecie sił dobra i zła. Na taką zmienność w doktrynie nie mogą sobie pozwolić większe i bardziej zinstytucjonalizowane wspólnoty Kościoła katolickiego i starych wyznań protestanckich.

W artykule Bożeny Józefów-Czerwińskiej, *Zróżnicowane rozumienie duchowości we współczesnym świecie* (s. 59–84), zostały przedstawione poszukiwania dotyczące przemian zachodzących w ciągu ostatnich dwóch wieków w społeczeństwach europejskich. Dotyczą one pojmowania i wagi przypisywanej duchowości. Jest ona inna niż silne tradycje duchowe ludów Azji czy Australii. Autorka uważa za warte dalszych badań porównanie duchowości polskich miast i wsi. Duchowość uważa za ważny czynnik w rozwoju mądrości i wiedzy społeczeństw.

Eugeniusz Sakowicz w artykule *Religia – „ufantastycznione odbicie realnego świata”*. *Negacja religii i kultu przez system komunistyczny w powojennej Polsce* (s. 85–104) charakteryzuje antyreligijne działania reżimu komunistycznego w Polsce. Opisuje sposoby walki z religią przez usuwanie symboli religijnych z przestrzeni publicznej, zastępowanie uroczystości religijnych obrzędowością świecką, wspomina o działalności Służby Bezpieczeństwa, propagandzie skierowanej przeciwko godności życia ludzkiego itp. Reżim komunistyczny do dziś nie wziął odpowiedzialności za prześladowanie Kościoła katolickiego.

Kolejny artykuł poświęcony jest zagadnieniom obecnych czasów. Praca Olgi Muchy i Piotra Stawińskiego zatytułowana *Religijność online. Nowe formy czy nowe religie?* (s. 105–116) stanowi przyczynek do analizy współczesnej religijności w kontekście postępującej wirtualizacji kultury. Autorzy zwracają uwagę na dwa nurty wpływu rozwoju technik medialnych na zjawisko religii. Z jednej strony przez nowoczesne media rozpowszechniana i popularyzowana jest tradycyjna pobożność, z drugiej zaś w mediach tych pojawiają się nowe formy wyrażania wiary, z którymi wcześniej nie mieliśmy do czynienia.

Następnie głos zabiera Katarzyna Smyk. W artykule pt. *Potoczne wyobrażenie świętości* (s. 117–130) bada ona współczesne przekonania dotyczące pojęcia „świętość”. Wnioski są oparte na analizie ankiety przeprowadzonej w grupie studentów. Odpowiedzi pomagają skonstruować listę ośmiu aspektów tego pojęcia, z których dwa (czas i przestrzeń) podlegają dokładniejszemu omówieniu.

Rozdział drugi omawianej książki nosi tytuł *Rytuały przejścia*. To zbiór czterech artykułów, które przybliżają zjawisko niezwykle doniosłych obrzędów religijnych, towarzyszących ludziom w najważniejszych momentach ich życia. Pierwszy z nich, autorstwa Sabiny Szydełko, odnosi się do małżeństwa. Praca *Małżeństwo jako rytuał przejścia mieszkańców parafii Rudna Wielka w diecezji rzeszowskiej* (s. 133–150) opisuje zaślubiny i towarzyszące mu obrzędy religijne i świeckie w pięciu etapach: swaty, zaręczyny i narzeczeństwo, wieczór kawalerski i panieński, dzień ślubu i uczta weselna.

Kolejny artykuł skupia się na zwyczajach, obrzędach i wierzeniach związanych ze zmarłymi. Bartłomiej Leśniak w artykule *Rytuały pogrzebowe we Włodawie w świetle koncepcji Arnolda van Gennepa* (s. 151–165) przejście, jakim jest śmierć, ukazuje według koncepcji wymienionego w tytule francuskiego antropologa, wyszczególniając trzy fazy tego przejścia: wyłączenia (separacji), marginalną (liminalną) i włączenia (integracji). Detali dostarczają etnograficzne badania terenowe przeprowadzone przez autora we Włodawie.

W artykule *Znaczenie błogosławieństwa w rytuałach przejścia w Opatyczynie* (s. 167–187) Zdzisław Kupisiński SVD omawia ważny element rytuałów przejścia, jakim jest prośba o błogosławieństwo. Towarzyszy ona wszystkim przełomowym momentom życia człowieka i zawiera głęboką treść, istotną zwłaszcza dla ludzi o wrażliwości religijnej – nie jest to tylko powierzchowna, płytka forma religijności. W artykule przedstawiono naukę Biblii i Kościoła na temat błogosławieństwa, a następnie omówiono obecność błogosławieństw podczas obrzędów związanych z narodzinami i chrztem, ślubem i weselem oraz śmiercią i pogrzebem.

Niniejszy rozdział kończy się artykułem, który przynosi czytelnika w inną przestrzeń geograficzną i czasową. Anna Miśkowiec FMM w artykule *Rytuały przejścia u Inków* (s. 189–203) opisuje rzeczywistość sprzed pięciu wieków dotyczącą południowoamerykańskiego państwa Inków. Autorka charakteryzuje poszczególne obrzędy przejścia związane z narodzinami, dojrzewaniem i odchodzeniem. Podkreśla, że stanowiły w tym społeczeństwie istotną rolę, firmując tożsamość kulturową i zapewniając żywotność państwa.

Rozdział trzeci – *Zwyczaje, wierzenia i obrzędy w przeszłości i dobie współczesnej* – najobszerniejszy w publikacji, zawiera obrazy konkretnych wspólnot i miejsc z ich specyfiką religijną i wartościami, dając pewną

panoramę zjawisk religijnych i potrzeby religii, głównie w Polsce, ale również w Stanach Zjednoczonych i w Afryce. Rozdział ten otwiera artykuł Beaty Wałęciuk-Dejneki *Ciche trwanie – o roli kobiety w religijności ludowej* (s. 207–222). Autorka charakteryzuje rolę kobiety przede wszystkim w polskiej kulturze ludowej, ale odnosi się również do szerszego kontekstu tradycji słowiańskiej. Ukazuje kobietę jako strażniczkę miru domowego, odpowiedzialną za domową obrzędowość, pielęgnowanie kultury i przekazywanie jej następnym pokoleniom.

Artykuł autorstwa Józefa Węclawika SVD, zatytułowany *Obrzędowość adwentowo-bożonarodzeniowa w Zamojskiem a proces desakralizacji* (s. 223–246), opisuje tradycje świąteczne w perspektywie diachronicznej. W porównaniu ze zwyczajami znanymi w Zamojskiem po II wojnie światowej widać wyraźnie postępowanie procesu desakralizacji. Niektóre elementy religijne wprawdzie są eliminowane, jednak badania nie pozwalają stwierdzić, że idea *sacrum* zanika.

W pracy *Pielgrzymowanie i kult św. Mikołaja na Śląsku Cieszyńskim (jako przejaw pobożności ludowej)* (s. 247–262) Paulina Krzyżanowska wskazuje na konkretne zwyczaje, które składają się na praktykę wiary w orędownictwo tego świętego. Różne akty pobożności ludowej przyczyniają się do kształtowania religijnej i kulturowej tożsamości tego regionu.

Kolejny artykuł również dotyczy zwyczajów pielęgnowanych na Śląsku. *Pieszce i konne procesje dziękczynno-błagalne w Raciborskiem* (s. 263–282) autorstwa Kornelii Lach poświęcone są wyjątkowemu charakterowi miejscowej pobożności, która podchodzi z dużym respektem do tradycyjnych procesji ku czci świętych. Przechodziły one różne transformacje w ciągu wieków, a dziś wciąż cieszą się popularnością i według przewidywań autorki przetrwają na kolejne lata.

Halina Rusek w artykule *Życie religijne w postindustrialnej przestrzeni. Przykład miasta zagłębiowskiego* (s. 283–296) zarysowuje sytuację współczesnego Górnego Śląska, który doświadczając zmian w sferze ekonomicznej i gospodarczej, staje tym samym przed wyzwaniem w dziedzinach kultury i religii. Wszystkie te elementy składają się bowiem na rzeczywistość jednego społeczeństwa. Kościół może odegrać w owym procesie rolę przewodnika, jeśli zaadaptuje swój rytm działania do nowych warunków.

Następny artykuł przenosi naszą uwagę do wschodniej Polski i poświęcony jest zwyczajom związanym ze zmarłymi. Joanna Wawrzeniuk w pracy *Waloryzacja ognia w zwyczajach zaduszkowych we wschodniej Polsce. Tradycja i zmiana* (s. 297–317) zarysowuje obrzędowość związaną z czcią zmarłych, uwzględniając w niej zwłaszcza rolę ognia. Wskazuje na przedchrześcijańskie pochodzenie i rozumienie wielu rytuałów, jak palenie ognisk na cmentarzach w celu oświecenia drogi dla dusz. Dzisiaj ogień nie odgrywa aż tak wielkiej roli, choć wiara w jego szczególną siłę oczyszczającą przetrwała.

Mariola Tymochowicz w artykule *Uroczystość I Komunii św. na terenie woj. lubelskiego – tradycja i współczesność* (s. 319–332) dokonuje opisu obzędowości związanej z sakramentem I Komunii św. dzieci, zwracając uwagę na czas, przestrzeń, specjalny ubiór, formuły, rekwizyty i inne aspekty tego wydarzenia. Podkreśla, że obecnie uroczystość ta charakteryzuje się piętnem elementów świeckich, które dawniej nie występowały.

Kolejny artykuł również poświęcony jest Lubelskiemu. W pracy *Odpusty w Lublinie: aspekty religijne i kulturowe* (s. 333–347), na podstawie wywiadów z lublinianami, Dominika Geneja zaprezentowała współczesne spojrzenie na święta wspólnot parafialnych, jakimi są odpusty. Dla respondentów istotnymi elementami tej uroczystości są Msza św. i procesja, ale składają się na nią także rozrywka oraz świętowanie w gronie rodziny.

W artykule Anny Brzozowskiej-Krajki *Modele religijności polonijnej w USA (rekonesans)* (s. 349–365) przedstawiono obraz etnicznego katolicyzmu w polsko-amerykańskiej diasporze. Autorka pokazuje cechy religijności polskich imigrantów, którzy wytworzyli własne praktyki, odwołując się do swoich korzeni i tradycji celem zachowania tożsamości i koegzystowania z innymi kulturami w wieloreligijnym środowisku.

Ostatni artykuł tego rozdziału mówi o rzeczywistości afrykańskiej. Edward Sito w pracy *Istota Najwyższa Mawu źródłem moralności u ludu Ewe z Togo* (s. 367–383) wyklada podstawy systemu etyczno-religijnego afrykańskiego ludu Ewe. Wszystkie plemiona Ewe wyznają wiarę w doskonałą dobroć Mawu, który jest też źródłem wszystkiego, co dobre. Zasady moralne nie są skodyfikowane, lecz opierają się na zwyczaju wspólnot. Wprawdzie Mawu jest Istotą Najwyższą, jednak różni się od biblijnego pojęcia Boga.

Czwarty rozdział – *Muzyka w przeżyciach religijnych* – obejmuje dwa artykuły poświęcone badaniom nad muzyką w przestrzeni *sacrum*. Pierwszy z nich, autorstwa Kingi Strychacz-Bogacz i Antoniego Zoły, *Ludowa tradycja muzyczno-religijna w Polsce jako czynnik kulturotwórczy* (s. 387–405), ukazuje ludową muzykę religijną jako ważny element życia Polaków w ciągu wieków istnienia naszego narodu. Zachowane pieśni są z jednej strony dowodem na to, iż mieszkańcy wsi i miasteczek byli bardzo twórczy artystycznie, z drugiej zaś udowadniają, że muzyka odgrywała ważną rolę w kształtowaniu naszej rodzimej kultury i charakteru narodowego.

Artykuł Andrzeja Nera, zatytułowany *Metafizyczna przestrzeń haevy metalu* (s. 407–425), jest refleksją nad „światem”, który stwarza i opisuje muzyka, czy raczej zjawisko kulturowe, jakim jest *haevy metal*. Autor zarysowuje źródła tego nurtu. Ponadto objaśnia metaforyczny, swoisty język, którym posługuje się ta muzyka. Sprawia on, że często *haevy metal* traktuje się stereotypowo i bagatelizuje, tymczasem można zaobserwować, że jako styl muzyczny jest żywy już od ponad czterech dekad i ma w sobie coś, co powoduje, że jest trwalszy niż wiele innych, chwilowo modnych,

gatunków muzycznych. Według autora muzyka ta zaprasza do przestrzeni *sacrum*, choć robi to na własnych zasadach.

Publikacja *Potrzeba religii* ujmuje wielostronnie podjęty temat. Ukazuje żywą potrzebę życia religijnego, jaką nosi w sobie współczesny człowiek i jaką nosili nasi przodkowie. Docenia pobożność ludową, którą główny nurt dzisiejszej kultury chciałby widzieć jako przestarzały zabobon, służący do uśmierzenia strachu nierozwiniętych cywilizacji. Tymczasem artykuły zebrane w recenzowanej książce pokazują niejednokrotnie głębię i piękno tradycyjnych rytów, pielęgnowanych do dziś w wielu miejscach naszego kraju i globu. Praktyki religijne opisane w niniejszej pracy jawią się jako zjawisko dynamiczne, które żyje razem z człowiekiem. Religia towarzyszy człowiekowi we wszystkich momentach życia i jest szczególną podporą w kluczowych chwilach, wtedy gdy człowiek ucieka się do rytuałów przejścia. Pomagają mu one uporządkować świat i nadać sens codziennym wydarzeniom, które bez religijnego odwołania do sfery bóstwa, byłyby nie do uniesienia.

Recenzowaną książkę należałoby polecić wszystkim, którzy w swojej pracy oscylują wokół zagadnień wiary i religii, jak na przykład duszpasterze czy katecheci, a także tym, którzy są zainteresowani antropologią i kulturą, zwłaszcza kulturą ludową. *Potrzeba religii* zwraca bowiem uwagę z jednej strony na głębię religii i wiary jako takiej, z drugiej zaś strony pokazuje, jak mocno religia jest wrośnięta i zakorzeniona w człowieczeństwie.

SPIS TREŚCI

Od Redakcji	5
Ks. Tadeusz Gacia – Wenancjusz Fortunat, <i>Poezje</i> , VIII 3 (fragmenty). Wstęp i tłumaczenie	7
Ks. Tomasz Gocel – Kalendarium Seminarium Duchownego w Kielcach	19

VARIA

Casimir Ikechukwu Anozie – Jesus' Miracles as a credible means of God's Revelation Fundamental Theology perspective	75
Ks. Ignacy Bokwa – Zmartwychwstanie w śmierci. Dyskusja Josepha Ratzingera z Gisbertem Greshake	91
Ks. Jarosław Czerkawski – Transmission of Faith and Reality of Modern Media... 107	
Ks. Tomasz Duda – Biblijne podstawy posługi słowa według Josepha Ratzingera, Benedykta XVI	125
Ks. Marcei Frączek – Przeżywanie rzeczywistości cierpienia przez bł. Bernardynę Marię Jabłońską	139
Ks. Miłosz Hołda – Doskonałe przekonania religijne	151
Ks. Henryk M. Jagodziński – Arcybiskup Zaleski misjonarz Indii Wschodnich	165
Marek Janik – Baal a Belzebub – degradacja bóstwa	179
Ks. Andrzej Kaleta – Eucharystia w trzeciej chrystofanii (J 21,1-14).....	199
Ks. Marek Kluz – Współczesne zjawisko utraty nadziei poważnym wyzwaniem moralno-wychowawczym	219
Ks. Paweł Nowak – Chrystologia ks. Wincentego Granata wobec przesłania encykliki Jana Pawła II <i>Redemptor hominis</i>	231
Jan Strumiłowski OCD – Dogmat – depozyt, kontemplacja czy hermeneutyka? Analiza wewnętrznej struktury i dynamiki dogmatu	251
Ks. Wojciech Wąsik – Instytucja rodziców chrzestnych od czasów starożytnych do prawa dekretalów	265
Ks. Paweł Zębała – Dawniej i dziś – obrońca węzła małżeńskiego w zwyczajnym kanonicznym procesie małżeńskim	285

RECENZJE

- Ks. Miłosz Hołda – *Ogrodnicy i demiurzy*, Chantal Delsol, *Nienawiść do świata*,
tłum. M. Chojnacki, Instytut Wydawniczy PAX 2017 305
- Ks. Adam Pawlak – *Potrzeba religii. Dynamika praktyk religijnych*
i rytualnych, red. Zdzisław Kupisiński SVD, Lublin, Wydawnictwo
KUL 2015 311